

**la vida democràtica a les iniciatives
i organitzacions d'educació al llarg de la vida**

Aquest número potser un poc encobert i còmplice està dedicat, amorosament i política, al camarada, company i amic sebas parra nuño amb el qual hem viscut i compartit tantes lluites, iniciatives... com derrotes... en un temps prenyat d'esperances i insurreccions, sempre... testimoniatge encarnat i quefer quotidià revolucionari per fer concret allò inèdit viable i allò real possible que sempre ens ha exigit que lluitem per ell; testimoniatge material... segueixes, seguim... i 'escampem, franca, la llavor dels somnis...' en sendes i camins i... envers una educació permanent i popular, emancipadora i antagonista.

Quaderns d'Educació Contínua

la vida democràtica a les iniciatives i organitzacions d'educació al llarg de la vida

Editors

Iolanda Corella Llopis
i pep aparicio guadas

Consell de direcció i coordinació

Tere Vila, Encarna Such Cardona, Juanma Sanchis Marqués, M. Nieves Roselló, María José Picher, Carlos Pallarés, Rosa Navarro, Pascual Múrcia Ortiz, Dolors Monferrer Ferrando, Rosa M. González Conca, Goio Fidel Sarmiento, Manuela Fuentes Martínez, Lorena Ordiñana Pérez, Marta Malet Carol, Míla Grau Alepuz, Loles Martínez Cebrián, María Gabarda Riofrío, Francisca Borox López, Isabel Aparicio Guadas

Consell de redacció i assessorament

Antonia de Vita (UNIVR), Dolors Vinyoles (Escola de la Dona-Diputació de Barcelona), Inma Vilatersana, Jordi Vallespir (UIB), Antoni Tort (UVIC), Joan M. Senet (UV), Manuel Rodríguez (UV), José Ignacio Rivas (UMA), Piergiorgio Reggio (UNICATT), Cruz Prado (ULASALLE), Anna Maria Piussi (UNIVR), Agustí Pascual (UV), Isabel Redaño Francés (IPF), Sebas Parra (UdG), Josep Mª Navarro i Cantero (LFCOOP), Peter

Mayo (UM), Vicent Mas (UA), Ángel Marzo (UB), Manel Martí Puig (UJI), Fernando Marhuenda (UV), Fernando López Palma (UB), Licínio C. Lima (UMINHO), Colin Lankshear (JCU), Michele Knobel i (MSU), Francese Hernández Dobon (UV), Francisco Gutiérrez i (ULASALLE), Anna Gómez (UVIC), Paula Guimarães (UL), Pep Lluís Grau, Gloria Díaz (UB), Joan Colomer (UdG), José Clovis Azevedo (Centro Universitário Metodista IPA), Rafa Castelló (UV), Isabel Carrillo (UVIC), Marián Aleson Carbonell (UA), Xavier Besalú (UdG), Antonio Benedito (UV), José Beltrán Llavador (UV), Clara Arbiol González (UV), Vicent Aparicio (UV), Marina Aparicio Barberán (IPF), Consol Aguilar (UJI), David Abril (UIB), Loris Viviani (IPF), Mariola Aparicio Cortés (EOI Xàtiva), Mercè Morey (UIB), Diego Morollón (IPF), José R. Belda Medina (UA), Eduardo Carbonero Martínez (epAlv), Magdalena Balle Garcia (CEPA Son Canals, Illes Balears), Maira Tavares Mendes (Universidade Estadual de Santa Cruz, UESC)

Correcció i traducció

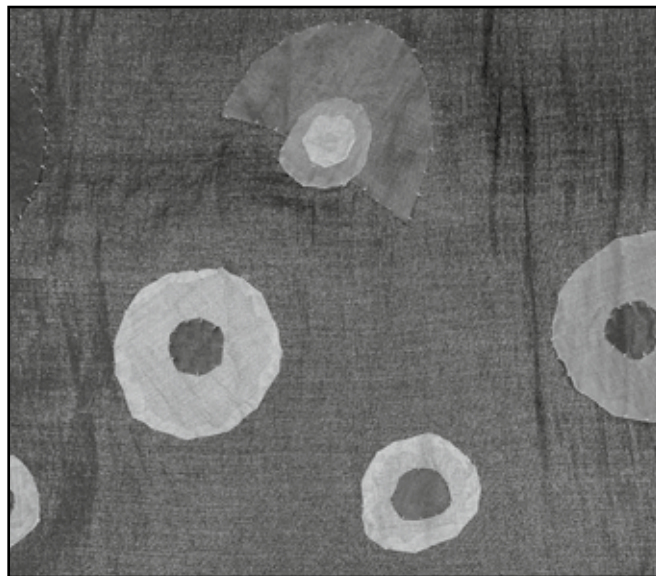
Joaquín Martínez Ortiz

Disseny i maquetació

gap

Quaderns d'Educació Contínua 48

Hivern 2022 • 18 €

Quaderns d'Educació Contínua. Nova etapa

Redacció, secretaria i administració:

C/. Sant Agustí, 7 • 46800 Xàtiva
tarepa.pv@gmail.com

ISSN: 1575-9016

ISSN: 2605-1796 (digital)

Dipòsit legal: V-5125-2000

Revista indexada en GeoDatos: Indexador de Geografia e Ciências Sociais
<http://www.dge.uem.br>

(Quaderns d'Educació Contínua
no es fa responsable de les opinions
dels col·laboradors de la revista.)

Títol: Cercles embastats

Autor: GAP

Tècnica: *fotografia digital*

Dimensions: 210x210 mm

Any: 2022

IPF: Institut Paulo Freire • UV: Universitat de València • UdG: Universitat de Girona • UVIC: Universitat de Vic • UJI: Universitat Jaume I de Castelló • UA: Universitat d'Alacant • ACEFIR: Associació Catalana per l'Educació, la Formació i la Recerca/Associació Europea d'Educació d'Adults • UB: Universitat de Barcelona • FDC: Desenvolupament Comunitari • UIB: Universitat de les Illes Balears • UM: Universitat de Malta • UMINHO: Universitat del Minyo • UNIVR: Universitat de Verona • ULASALLE: Universidad de La Salle • UNICATT: Universitat Catòlica de Milà • UMA: Universitat de Màlaga • UL: Universitat de Lisboa • JCU: James Cook University • MSU: Montclair State University • LFCOOP: La Fàbrica Cooperativa

carpeta

Per una pedagogia radicalment democràtica

Enrique Javier Díez Gutiérrez • 7

Estatisme i interseccionalitat: una aproximació

Consol Aguilar • 18

Educació Ciutadana en Contextos de Malestars, Incerteses, Riscos i

Estranyeses: un projecte d'escriptura-acció-reflexiva

Jorge Osorio Vargas • 28

Autonomia, innovació i transparència: miratges en la Universitat del Simulacre

Clara Arbiol González • 41

contínua

CONFINTEA VII. Marc d'Acció de Marràqueix. Aprofitar el poder

transformador de l'aprenentatge i l'educació d'adults

Institut per l'Aprenentatge al Llarg de Tota la Vida • 51

persones, territoris i experiències

Cultura i pràctica democràtica: una reflexió teòrica-pràctica des de l'àmbit educatiu

Jordi Feu • 65

Vida democràtica. Un procés d'aprenentatge al llarg de la vida. Narració

crítica del procés de participació, democràcia... a l'APAP i l'educació permanent

Encarna Such Cardona, Nieves Roselló Navarro i Paqui Borox López • 76

Institut Creixer: una organització per a joves i adults amb discapacitat intel·lectual

Daiane Rodrigues de Almeida, José Clovis de Azevedo, Rosemari Lorenz

Martins, Jose Maria Sanahuja Gavalda • 80

L'escola pública: Ni un pas enrere. Una defensa des de la sobrietat il·lustrada

Enric Agost Carceller • 92

investigació

Pedagogia crítica i resistència: aportacions des del pensament de Paulo Freire en els temps del col·lapse de la democràcia

Entrevista amb Peter McLaren/Maria Vieira Silva • 101

arxiu

dialògica

Joan Fuster i l'educació popular

Carles Riera Albert • 125

fotografia • 129

llibres

bell hooks, pensament en llibertat

Carmen Martínez Sáez • 133

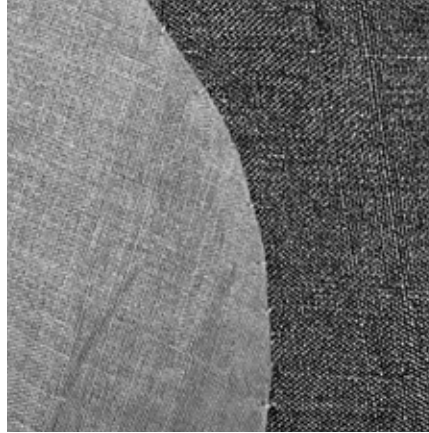
Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitze el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i cursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

Pedagogia crítica i resistència: aportacions des del pensament de Paulo Freire en els temps del col·lapse de la democràcia

*Entrevista amb Peter McLaren/Maria Vieira Silva, Universitat Federal de Uberlândia, Brasil
Traducció: Manuela Fuentes Martinez*

Fa més d'un segle¹, les obres de Paulo Freire han proporcionat aportacions efectives per a la solidificació de la Pedagogia Crítica a diversos països. En molts passatges, observem vincles forts entre la base del pensament freireà i les seues concepcions sobre societat, subjecte i educació, així com en les postures defensades en diverses accions del seu activisme polític. Des d'aquesta constatació, ens agradaria que es recuperaren moments del seu acostament a Paulo Freire i algunes de les marques que van anar definint la sintonia amb les teoritzacions.

Peter McLaren: Moltes gràcies per la vostra pregunta. És un honor reflexionar amb vostè sobre el llegat del meu amic i mentor Paulo Freire. Pense l'any en què va ser publicada la primera edició en portuguès, del llibre *Pedagogia de l'oprimit*, que va ser, crec, el 1968 (la versió anglesa va eixir el 1970). Què estava passant arreu del món en aquell moment?

Bé, el que algunes persones anomenen “la Revolució de 1968” –una configuració política de veus minoritàries portades als carrers amb l'objectiu de fer-

¹ El 1967 Paulo Freire va publicar el seu primer llibre, *Educació com a pràctica de la llibertat*, sobre l'estela de la seva tesi *Educació i actualitat brasilera per a la càtedra d'història i educació* – Escola de Belles Arts de Pernambuco, Recife.

se sentir– s’estava donant a molts països de tot el món. Estos grups s’estaven posicionant en contra dels “quatre genets de l’opressió” –capitalisme, racisme, misogínia i guany– tots coberts amb la capa estrellada de l’imperialisme EUA i de la supremacia blanca (anglo-americana). L’any 1968 pot ser l’any més representatiu per a la ideologia d’esquerres, en el qual s’albiraven milers d’estrelles en el cel, en un heroic crit de llibertat. En aquell moment, un aixecament d’estudiants i de treballadors al Pakistan va fer caure un dictador recolzat pels EUA. Els conductors de les mototaxis es van unir amb els membres de la classe mitjana i van marxar junts als carrers.

Però l’any 1968 no va ser simplement una rebel·lió d’una joventut ‘menjafors’ al revés, percebent que el somni americà significava realment viure al costat de l’avinguda dels “somnis residus” –va ser principalment un puny en alt en suport dels treballadors de tot el món lluitant per l’autogestió dels treballadors i per la democràcia directa.

Va ser l’any de l’ofensiva del Tet al Vietnam, quan els vietnamites del nord van ser capaços d’assestar alguns cops militars estratègics en contra del que era considerada la maquinària militar invencible dels EUA, cosa que va deixar el món estupefacte. Gran part de l’oposició a la guerra del Vietnam va ser inspirada pel gran Martin Luther King i la seva lluita pels drets civils des de l’inici dels 60. Com podria oblidar el moviment per la llibertat d’expressió a Berkley o el moviment de la Nova Esquerra, o els moviments feministes i homosexuals que seguiran? Les Panteres Negres, els joves Lodes, Malcom X, estaven mobilitzant les comunitats negres. Persones a tots els EUA van ser testimonis de la policia colpejant violentament els manifestants a la Convenció Nacional Demòcrata del 1968 a l’Amfiteatre Internacional a Chicago.

La gran revolta dels treballadors del 1968 va embolicar milions de manifestants i va prendre la forma d’una vaga general amb l’ocupació de fàbriques a França. Este va ser l’any després de l’assassinat del Che Guevara. Els ressons de la Comuna de París reverberaven des dels seus carrers a la resta del món i l’augment de la indignació va propiciar la guerra de França contra la lluita d’Algèria per l’alliberament nacional. Allí vaig començar a conèixer l’obra de Frantz Fanon. Qui pot oblidar la lluita dels estudiants contra les accions violentes de la policia a la Sorbona? Qui pot oblidar les batalles entre estudiants i policies als carrers de París? Qui pot oblidar la notícia de 10 milions de treballadors en vaga? Tots ens recordem de l’horror de la massacre de Tlatelolco (2 d’octubre de 1968) a la Ciutat de Mèxic, on van ser assassinats centenes d’estudiants pels militars per garantir que no hi haguera protestes polítiques als Jocs Olímpics. Hi va haver protestes a tot el món compartides per grups indígenes, hippies, feministes i treballadors migrants. Va ser un any de manifestacions, drogues i rock. El maoisme estava creixent i amb el Pacte de Varsòvia es va envair Txecoslovàquia.

Va ser aquell any que vaig deixar el port segur de la casa de la meua família a Toronto i vaig pujar a un autobús –i després vaig fer ‘dit’– per anar a Los Angeles i San

Francisco a participar en les protestes en contra de la guerra del Vietnam. Sense cap dubte, la inspiració política que va desencadenar els esdeveniments de 1968 va penetrar en el pensament de Freire, portant a la publicació de la *Pedagogia de l'Oprimit* el 1968. És clar que Freire va ser pres després del cop d'Estat al Brasil de 1964, quan el nou règim instaurat va considerar que el seu treball contenia elements subversius, com els "Cercles de Cultura", que el govern de Goulart plantejava expandir al llarg de 1963- 64. El 1967 Freire va publicar el seu primer llibre, *Educació com a pràctica de la llibertat*.

De tota manera, va ser emblemàtic de l'època que *Pedagogia de l'oprimit* –que es tornaria la seua obra seminal– fora publicada per primera vegada el 1968. Mentrestant, jo no vaig tenir accés a l'obra de Paulo fins més d'una dècada després. No hi havia cap menció sobre el seu treball al Toronto Teacher's College, on vaig fer els meus estudis i em vaig habilitar com a professor d'ensenyament primari i mitjà. Vaig conèixer el treball de Paulo quan desenvolupava els meus estudis de doctorat, al Departament de Currículum i Instrucció de l'Institut d'Estudis en Educació d'Ontario, però el seu extens treball no constava en el seu currículum oficial, almenys l'any 1984, quan vaig començar el meu doctorat. Potser estiguera arxivat en altres departaments, no ho sé, però vaig tenir la impressió que estigueren amagant el treball de Paulo a l'alumnat d'aquella època. Vaig conèixer el treball de Paulo de forma indirecta llegint sobre el "Teatre i Experimentació Radical" d'Augusto Boal, que em va ser recomanat per l'orientador de la meua tesi, Richard Courtney, famós a nivell mundial com a especialista en drama infantil. Les perspectives socialistes, antiracistes i anti-imperialistes que eren part del discurs de la Nova Esquerra van arribar al meu pensament durant les classes de professors visitants com Michel Foucault, Ernesto Laclau, Umberto Eco i altres.

Vaig conèixer personalment Paulo el 1985, me'l van presentar Donaldo Macedo i Henry Giroux. Paulo va ser molt generós en l'elaboració de dos prefacis per a llibres que jo estava escrivint en aquella època. Al prefaci del meu llibre, *Predatory Culture*, es va referir a mi com el seu "cosí intel·lectual", cosa que va evidenciar com de gentil era, al mostrar tanta generositat d'esperit cap a un neòfit en aquest món acadèmic que intentava trobar el seu camí en el tumultuós –i moltes vegades competitiu– espai de la vida universitària al meu país d'adopció, els EUA. Va ser una sorpresa que haguera llegit la meua feina. M'havia acabat de mudar als EUA des del Canadà, per treballar amb Henry Giroux, i la meua trobada amb Paulo es va donar en una conferència sobre educació a Chicago –una de les conferències més grans d'aquest tipus al món. El gran auditori es va omplir de gom a gom amb participants entusiasmats. Paulo era el remei que el país necessitava. I que encara necessita, ara més que mai!

El 1987 vaig ser convidat per Paulo a un congrés de psicologia a l'Havana, Cuba, i sabia que Paulo era un admirador del Che i Fidel, i jo mai havia estat a Cuba. Però no

vaig poder vore'l a l'Havana perquè ell se n'havia anat de la conferència i estava reunit amb els educadors populars i els representants del Ministeri d'Educació a la "Casa de les Amèriques". El més important en aquesta conferència va ser l'oportunitat de trobar-me amb educadors brasilers i mexicans que van tenir l'amabilitat de convidar-me a conèixer les seues institucions i portar-me a les faveles per visitar grups d'educació popular i mostrar-me la històrica experiència brasilera de l'educació popular. Va ser en aquella època en què em vaig interessar en la Umbanda, el Candomblé i l'Espiritisme.

Com estudiós i gran interlocutor dels principis freireans, quines són les claus analítiques centrals per comprendre les bases del pensament de Freire i inspirar noves possibilitats de "llegir el món"?

Al llibre *Pedagogia de l'Oprimit*, Paulo fa una referència molt important del diari del Che Guevara, emfatitza que el Che posa al Poder de la Ideologia – com l'opressor pot allotjar-se a les ments dels oprimits. Freire ho descriu com la "internalització de l'opressor per la consciència dominada dels camperols".

En aquest sentit, Freire em va inspirar per deconstruir les formes per les quals la meua formació personal i professional com a professor va ser còmplice en les relacions de dominació i subordinació, i em va inspirar per fer una lectura seriosa d'obres sobre ideologia, consciència, colonialisme, neo colonialisme, des d'una varietat de perspectives disciplinàries –antropològica, psicològica, fenomenològica, existencial, teològica, marxista. Ell també em va ajudar a abordar la meua fe catòlica, perquè Paulo era profundament cristià, però també era molt crític amb el clericalisme de l'Església. Recentment, vaig publicar un llibre criticant les doctrines dels evangelistes que donen suport a Trump, i de com desnaturalitzen els ensenyaments de Jesús. Em va interessar la Teologia de l'Alliberament durant les meues vistes al Brasil, Mèxic, Argentina, Colòmbia i Venèçuela, i en vaig quedar molt satisfet quan el teòleg brasiler Leonardo Boff va acceptar escriure el prefaci per a la quarta edició del meu llibre, *Life in Schools*.

En l'any 1987, estava endinsat en el debat de les diverses idees del postmodernisme a l'educació i aquestes idees solien anar acompanyades per diversos atacs, pel fet d'estar alineades amb les bases del pensament marxista. Jo vaig percebre que molts d'aquests atacs a la teoria marxista eren caricatures de l'obra de Marx, i en 1995 vaig començar a escriure com a marxista –i freireà, és clar!

Em vaig adonar que molts professors i educadors freireans als Estats Units estaven escrivint des d'una postura progressista que semblava suggerir que el capitalisme podia ajustar-se per atendre les necessitats de les classes pobres i excloses. Vaig discrepar. Jo creia que, i encara ho crec, que cal crear una alternativa socialista al capitalisme –un univers social fora de la formació de valor del capital. Per tant, en lloc d'utilitzar el terme de "pedagogia crítica", vaig prendre la decisió de referir-me a la meua feina com a "pedagogia crítica revolucionària", per tal d'emfatitzar la impor-

tància de la lluita per a una alternativa socialista al capitalisme. Essencialment, volia adoptar un abordatge marxista humanista de la pedagogia crítica al qual vaig intentar integrar més tard la teologia de l'Alliberament.

No vaig tenir la possibilitat de discutir això amb Paulo, però, crec que ell haguera aprovat una trajectòria socialista –al final ell va estar molt influenciat per pensadors com el filòsof txec Karel Kosik i el filòsof de l'educació polonès i marxista Bogdan Suchodolski. L'obra *Acció cultural per la Llibertat* (1970) i *La lluita per una Societat Democràtica Socialista* que il·lumina la *Pedagogia de l'Esperança* (1994) són dos textos on el socialisme és com un camí d'alliberament, com un camí per a la llibertat. Es podria crear una nova paraula a partir de la lectura de l'obra *Pedagogia de l'Esperança de Freire*, potser podríem anomenar Freire com a “Socialista Esperançador”.

Vaig anar a visitar Paulo a casa seua a San Paulo, i ell es va oferir per ajudar a traduir una conferència meua. Quan Paulo va visitar els EUA vaig tenir l'oportunitat de trobar-me'l en una conferència memorable a Boston quan diversos educadors, jo inclòs, bell hooks, Antonia Darder, Henry Giroux, Donaldo Macedo i altres, van tenir l'oportunitat de fer-li algunes preguntes sobre el seu treball i quina impressió tenia de com estava interpretant-se la seua feina als EUA. Per mi, l'esdeveniment més memorable va ser al Rose Theater a Omaha, Nebraska –pensar que va ser el 1996– en una conferència de la *Pedagogia de l'Oprimit*, quan Paulo, Augusto Boal i jo vam participar a una taula de discussió junts. Esta va ser, aparentment, la primera aparició pública de Paulo i Augusto. Em vaig sentir molt afortunat de ser-hi amb ells. Paulo Freire és, per a mi, el pensador educacional més important de segle xx i no hi ha raó perquè ell no siga també el pensador del segle xxi. Vaig visitar més o menys trenta països en els meus 30 anys com a educador i, en totes aquestes visites, el treball de Paulo Freire va servir com el quadre epistèmic i ètic comú que vaig utilitzar amb els meus amfitrions i amb els educadors amb els quals vaig tenir l'oportunitat de conèixer, com no podia ser d'altra manera, les seues lluites per la justícia social.

Hui però, el treball de Freire s'ha tornat més important que mai. Als EUA, saturats de teories de la conspiració, estem desesperançats davant del frau de la manca de raó. La turbulència del navegar pels enderrocs de la política postveritat al llarg d'una pandèmia de proporcions incomparables (a menys de considerar la Grip Espanyola de 1918), al mateix moment de les protestes heroiques pels drets civils sota la bandera de *Black Lives Matters*, en resposta a l'assassinat de George Floyd i la brutalitat infligida pels policies als afroamericans així com el desastre planetari imminent a causa del canvi climàtic, ha fet que molts americans es rendiren a una política autoritària, caracteritzada per l'etnonacionalisme blanc i a escollir una supremacia blanca, en lloc de promoure relacions recíproques de respecte, comprensió i solidaritat amb les persones afroamericanes. Això ha fet que la pedagogia crítica revolucionària s'expandisca i de l'obra de Paulo Freire, una proposta ràpida i urgent.

Hui, les històriques asimetries socials, així com l'ascens d'accions governamentals conservadores, i l'actual col·lapse de les polítiques socials han aguditzat els processos d'exclusió social de les capes de població més empobrides. Quins aspectes de l'obra de Paulo Freire podria destacar com a llegats fonamentals en la lluita incessant contra les diverses formes d'opressió dels grups marginats?

Quines són les principals idees de Freire més destacables per a mi? Per a mi, la idea de Freire que som éssers humans inacabats és una part important del meu pensament educacional fins hui, així com la idea de Freire de viabilitat no testada.

No es tracta d'importar idees als Estats Units, sinó recrear i reinventar-les.

La seua idea que llegir no és memoritzar idees, sinó reescriure-les, és un altre aspecte per a mi importantíssim. Les seues idees sobre la teoria dialògica i alliberadora, sobre la lectura de la paraula i del món, sobre la seua praxi ontològica –són idees i conceptes bàsics per a tots els interessats en la justícia social i la praxi alliberadora– i moltes d'aquestes idees van ser força inspirades per Nita Freire. Freire utilitza el terme de “situació límit” per referir-se als problemes complicats i difícils de superar perquè sovint i en estes capes de població empobrides les persones es veuen limitades i superades per les seues condicions de vida.

Estes situacions límits es tornen barreres i obstacles a l'hora d'aconseguir els nostres objectius, però, moltes vegades, es poden superar pel descobriment d'altres vies no preestablertes com per exemple, a través del diàleg col·lectiu recíproc –superant així una situació considerada impossible o impracticable simplement perquè no era previsible. El fet que els oprimits puguen percebre que els seus opressors poden vore també el poder que ells com a oprimits tenen, és una percepció que dóna molta força i comprensió als oprimits. Una percepció assumida pels meus grups d'alumnes més privilegiats és la comprensió que les relacions asimètriques de poder i privilegi, mai no són políticament neutres. El treball de Freire en la descodificació de temes –codificacions– va ajudar molts professors nord-americans a treballar amb els alumnes, ajudant-los a reconèixer les seues situacions límits i a descobrir la viabilitat no testada a través del diàleg col·lectiu. “Un altre món és possible” és la primera frase que em ve al cap quan pense en el llegat que Paulo ens va deixar. La noció d'assistencialisme de Freire vol dir per a mi que hem de treballar col·lectivament amb les persones, en lloc de treballar com a individus per a les persones. En cas contrari, correm el risc de només parlar i fer programes per a les persones oficials –cosa que és una manera de deshumanitzar-les.

En cert sentit, podem dir que els educadors no ensenyen les persones. Els educadors només poden crear les condicions i els contextos perquè les persones aprenen. L'habilitat d'un professor és saber quins són els contextos que funcionen millor per a grups i individus específics. Com podem crear el millor medi o ambients que faciliten l'aprenentatge –aquest és el desafiament. Dic als meus alumnes no treballaré

per a vosaltres, sinó amb vosaltres –treballarem junts i co-crearem el nostre univers social perquè la trobada pedagògica funcione de manera horitzontal, en l'interès de tots nosaltres, en un esperit d'aprenentatge mutu. No aconseguisc decidir quins són els millors contextos d'aprenentatge per als meus alumnes –això requerix una comprensió col·lectiva a través del diàleg. Si no, com demanen als nostres alumnes que puguen arribar a percebre la seua pròpia historicitat? –Com es poden esforçar per tornar-se un subjecte de la història en compte d'un objecte de la història?

Som capaços de transgredir el nostre fonament ètic justament perquè, com va dir Freire a la Pedagogia de la Llibertat, “estem en constant procés de fer-nos i, per tant, som capaços d'observar, comparar, avaluar, escollir, decidir, intervenir, trencar amb, i fer eleccions”. Som éssers ètics, capaços de refusar a existir en una “quietud fatalista” que Freire planteja en els termes de “filosofia fatalista de la política neoliberal” que “abandona els interessos humans a favor del mercat”. Veig la qüestió de la llibertat abusada hui en dia pels partidaris de Trump en el seu rebuig a fer servir les màscares protectores enmig de la pandèmia mundial que estem patint.

Els al·leguen que esta és una violació de la seua llibertat com a ciutadans americans. Tot i això, la llibertat té límits d'acord amb Freire: “La llibertat il·limitada és una negació de la condició humana de ser inacabat”. Freire dona un bon consell: “El gran desafiament per a l'educador de mentalitat democràtica és com transmetre un sentit del límit que pot ser integrat exòticament per la pròpia llibertat”. Els antimascaretes tenen el dret de no utilitzar-les, malgrat que els demés creguem que poden posar-nos en risc, a nosaltres i als nostres familiars de contagiar-nos de Covid-19? Aparentment, ells pensen que sí –ells pensen que és el seu dret democràtic. No obstant això, al mateix temps, tots ells usen el cinturó de seguretat als seus cotxes i no es plantegen que els seus fills que viatgen al cotxe d'un amic no el facen servir, però creuen que està en els seus drets no fer servir mascareta al supermercat o en un centre comercial. Tots els que ens vam aventurar al camp de la pedagogia crítica, que vam estar en piquets o vam aguantar porres i gasos lacrimògens en les protestes, estem en sintonia amb Freire. Però això no vol dir que ho vegem tan clar com ho veia Freire, o que aconseguim tenir una visió a llarg termini com la tenia ell.

Sempre trobarem els que afirmaran ser els “veritables” hereus del llegat de Freire. Cal esperar d'aquest món en el qual vivim, persones que anhelaran sempre pertànyer a llinatges sagrats i ser part d'un grup “íntim i escollit”. Han hagut de passar dècades perquè el treball de Paulo es tornés un pilar en el pensament educacional progressista i radical però també trobem esforços per diluir les seues idees i reduir-les a un moviment passat de moda. Tot açò ens presenta un Paulo Freire “més barat i més eficient”, que es troba àmpliament distribuït per xarxes progressistes i que ofereix a tothom una miqueta de les seues idees a preu d'oferta. Moltes vegades, aquests acòlits de Freire estan més preocupats amb el màrqueting de Freire que amb la com-

prensió de la importància fonamental del seu treball. Freire volia crear un món on la producció de riquesa física, monetària i material, poguera ser abolida i on la veritable igualtat social poguera ser sustentada a través de la lluita mitjançant una democràcia socialista. Este objectiu seu venia donat pel seu amor per a la humanitat.

Freire era un home mogut per l'amor –això ho ha posat de manifest Nita Freire i altres. També és evident des d'una lectura atenta de la seua obra, que Freire sempre va criticar el fet que hi ha classes socials –alguns viuen a l'opulència mentre que altres pateixen. Ell es va oposar a la diferenciació de la riquesa –que alguns hagueren de ser rics quan altres romanen pobres. Durant la Gran Depressió de 1929, la família de Freire va caure en la pobresa i Freire va experimentar la humiliació viscuda pels seus pares en intentar alimentar un Paulo afamat. Esta situació històrica va ser la introducció de Freire a la cultura del silenci, cultura que va forçar molts brasilers a néixer i morir a la pobresa. Així va forjar la seua solidaritat amb els seus companys de l'escola que també estaven famolencs i van lluitar per donar als camperols i a les classes treballadores un model ètic, ontològic, epistemològic i pedagògic a partir del qual avançar en la lluita per la dignitat i el dret de viure –un motlle per a un model de compartir i participar de l'educació que permet un pas important en la direcció de transformar un sistema d'exploració de classes que manté el privilegi d'alguns a costa de molts.

La cointencionalitat que va comportar la pedagogia de Freire va dur a professors i alumnes a compartir, és a dir, professors i alumnes van co-construir la seua comprensió del món a través de trobades dialògiques amb la paraula i el món –i estos fets de coneixements co-constitutius tenien la pretensió de sotmourre l'univers moral on vivim. L'arc de l'univers moral no està marcat per la justícia. Cal doblegar-ho. Este és el propòsit de la pedagogia crítica, ser capaç d'individualitzar l'arc del nostre univers moral, a través de la nostra consciència i intentar doblegar-lo en la direcció de la justícia. Freire ens dona la concepció pràctica del que significa la justícia per a milions de persones oprimides per ideologies, mites, mentides, ajustaments socio-polítics, relacions socials de producció capitalista, tot al·legories retòriques que s'autoconfirmen.

Els governants del món, els mestres de la guerra i de l'opressió no aprecien la definició de la justícia plantejada per Freire, ja que amenaça els seus poders i privilegis. És per això que Freire va ser prohibit en alguns països i els seus llibres també. La seua feina va ser prohibida per algunes juntes escolars ací als EUA. Per a alguns revolucionaris Freire no va ser prou militant; per alguns progressistes liberals, ho va ser massa. Així doncs, Freire no pot ser adequat per a tothom. L'obra de Freire adquirix urgència pel que fa al moment històric que vivim i a l'especificitat contextual de la nostra relació amb el món en este moment. A més, malgrat els diversos punts d'inflexió que trobem al llarg del camí trontollant de la història, el treball de

Freire roman constantment rellevant per la necessària lluita per la decència i la dignitat humanes. A través de la seua participació implacable en la lluita per la justícia, la legitimitat de l'obra de Freire per als nostres temps mai no caduca. L'obertura de Freire cap a l'autocrítica ha quedat clara en la seua resposta al llibre *Mentoring the Mentor*, en el qual diversos educadors nord-americans (en els quals estic inclòs) van participar en una avaluació de les idees de Freire. En este llibre, ell s'adreça als professors que vullguen utilitzar les seues idees com si foren tècniques metodològiques que considerava ben certeres que el professor havia de comprovar. Em van encantar els seus comentaris al epílog: "Els educadors adquirixen una manera molt romàntica de les meues idees però molts d'ells no entenen el que és ser Freirà. És a dir, molts d'estos educadors que utilitzen de manera superficial la meua obra com a manera de resoldre pedagògicament els seus problemes tècnics són, en algun sentit, "turistes freireans". Es transformen gairebé en fonamentalistes freireans i, així, el món es torna estàtic, eliminant les possibilitats de convertir l'aprenentatge en una possibilitat real de canvi. El que propose és exactament l'oposat. La història és sempre una possibilitat que no està subjecta o predeterminada. Més enllà d'això, l'educador progressista sempre deu estar movent-se per compte propi, reinventant-se contínuament i reinventant allò que significa ser democràtic en el seu context cultural i històric específic". El llegat de Freire durarà i perdurarà en el temps, malgrat les temptatives d'alguns de reescriure'l, re-codificar-lo o re-significar les seues paraules, o bé perquè semblen molt radicals o molt conservadores, molt amenaçadores, molt post-modernes o molt marxistes, o perquè semblen sols pràctiques discursives o no prou potents per fer la revolució final. O, també, perquè les cites d'humanistes marxistes siguen molt eclèctiques. El treball de Freire sobreviurà a estes crítiques (que de vegades semblen més agressions).

Així com alguns mestres esperen que Freire responga a totes les preguntes sobre com dirigir les seues aules, els revolucionaris esperen que Freire desenvolupe una teoria integral per aconseguir el socialisme. Freire no es va proposar assolir tots estos objectius; però tot i no poder aconseguir-ho totalment, podem apreciar i valorar tot el que sí va aconseguir. A totes les obres de Freire hi ha un batec singular que passa pels passadissos del poder polític i econòmic i pels àrids deserts de la pobresa, ja que l'obra de Freire té tant a ensenyar als opressors com, per exemple, els productors de canya de sucre de Pernambuco. Freire parla tant amb els poderosos de Sao Paulo i Nova York com als habitants de la ciutat (enmig de la no res), on va dinar amb un dirigent del Front Farabundo Martí per a l'Alliberament Nacional. Freire va observar a *Pedagogia de l'Esperança* que la direcció de l'FMLN "va evitar tant les il·lusions d'un idealisme que atribueix a l'educació un poder que no té, com l'objectivisme mecanicista que nega tot valor a l'educació fins que hi haja una revolució".

En una situació d'atacs a una democràcia fràgil i recurrents processos de pèrdua de drets socials com els que estem estem vivint, entre distopies i indignacions. Des de la seua perspectiva, quin és el paper de l'obra de Paulo Freire en la construcció i la consolidació d'una societat democràtica?

El llegat de Paulo destrueix les narratives inqüestionables del destí que el capitalisme neoliberal i els seus hegemònics intel·lectuals occidentals reclamen per a les víctimes, entreteixint acuradament els èxits de Freire en una xarxa sedentària d'apreciació, com un trofeu esportiu lluent col·locat al passadís davant del gimnàs d'una escola secundària, reconduint el poder de les seves paraules a un temps passat, sempre atrofiades, sempre al servei de les comunitats interpretatives que tenen la clau per obrir la vitrina de trofeus. Bolsonaro i els seus covards aduladors creuen que tenen la clau del llegat de Freire, però estan greument equivocats. Són els pobles els que tenen la clau, els treballadors del món, les classes populars assetjades, els que porten la joia de l'opressió capitalista, per a que altres puguin fer-se un festí a les seues finques, és per a les masses que patixen i que anhelan la ruptura de les cadenes i per a que les seues ments i cossos, destruïts pel dolor, siguen alliberats. Tot i el seu èmfasi en l'amor i la humilitat, Freire no va dissenyar un enfocament pedagògic per alliberar ningú, sinó un enfocament de problematització a través del qual les persones poden fer els passos necessaris per alliberar-se, però sempre en associació amb altres. A tots els que estan seriosament compromesos amb la seua obra, els acostarà a les condicions col·lectives de crear possibilitats necessàries per alliberar les ments de l'esclavatge ideològic, per alliberar-se de l'esclavitud colonial, per aconseguir les eines necessàries i així reconèixer i transcendir les situacions límit en les quals es troben les persones al privar-les dels seus drets civils i econòmics, de la seua dignitat i humanitat.

Freire ens convida a ser part d'una comunitat amb més amplitud de mires en la lluita pel socialisme democràtic, emprant una epistemologia democràtica radical que permet a l'estudiant pensar críticament i actuar moralment, resolent problemes a través del raonament dialèctic, permetent així que el mestre i l'estudiant aprenguen alhora l'un de l'altre –i aquest és un dels aspectes més poderosos del seu llegat. Va rebutjar l'elitisme i la idea romàntica de la cultura dels oprimits. En canvi, va emfatitzar una relació similar a la relació “jo-tu” descrita per Martin Buber.

Com va proclamar Freire en la seua cèlebre Pedagogia de l'oprimit: “No puc pensar autènticament a no ser que altres pensen. No puc pensar per a altres, o sense”. A més, assenyala:

El jo i el tu es convertixen així, en la dialèctica d'estes relacions, en dos vosaltres que es convertixen en dos si mateixos. La teoria dialògica de l'acció, no implica a un subjecte que domina en virtut de la conquesta i un objecte dominat. En canvi, hi ha subjectes que es reuneixen per repensar un altre món i transformar-lo.

Es trobava tan còmode comunicant-se amb els treballadors de la canya de sucre de Pernambuco com amb els grans intel·lectuals del seu temps. Freire és, sobretot, un internacionalista, i els seus consells sempre estan dirigits a una audiència global, com ho aclarien les seues últimes paraules a la Pedagogia de la Indignació: ‘No importa en quina societat estiguem, o a quina societat pertanyem, és urgent que lluitem amb esperança i valentia.’

Freire va ser tan crític amb els enfocaments avantguardistes dels líders revolucionaris que evitaven el diàleg a favor de revelar “la veritat” com ho va ser amb els mestres autoritaris que, a través del seu “pedagogisme”, simplement volien dipositar el seu coneixement primitiu i intractable a les ments d’estudiants, com si els seus cervells no foren més que màquines escurabutxaques en un casino de Las Vegas. L’enfocament dialèctic de la cultura de Freire va permetre que el seu treball fora apropiat (reinventat) críticament en diversos contextos geopolítics i en diferents continents. El seu respecte tan sincer pels éssers humans va proporcionar una pedagogia multicultural que va permetre l’autodefinició col·lectiva i el rebuig a ser “un altre” o a ser invisibilitzat per les maquinacions de la cultura dominant i la persistent toxicitat del racisme. El treball de Freire va ser capaç de formar una àmplia comunitat global enmig de l’antipatia rebel i les relacions socials alineades que tenyixen aquests temps neoliberals.

L’obra de Freire s’ha convertit en una guia important en molts camps: l’educació, el servei social, la sociologia del coneixement, l’antropologia cultural, la lingüística, la teologia, la filosofia, la teoria literària, els estudis de comunicació, la ciència política i els estudis sobre la pau, entre d’altres. Els debats sobre temes universals, com la ciutadania crítica, l’amor, la relació entre la subjectivitat individual i el context social més ampli que l’envolta, l’autoritat i la llibertat, i l’opressió i l’alliberament, ressonen entre totes les persones en diversos entorns socials i atrauen l’atenció d’educadors populars, organitzacions no governamentals i moviments revolucionaris. Per exemple, em reclutaren per ajudar a portar les idees de Freire a la lluita bolivariana a Veneçuela. No em va sorprendre saber que el president Hugo Chávez era un gran admirador de Freire.

La seua pedagogia es basa en un mètode dialèctic desenvolupat mitjançant el diàleg i una postura democràtica, i deconstruïx la relació tradicional entre el professor que ensenya i l’alumne que aprèn.

Hui encara, si escoltem amb el cor, podem sentir el ressò de Freire a la música dels tropicalistes als ritmes de la samba, als tambors que ressonen als camps i les botigues, als cors dels temples oblidats en la celebració de l’equinocci de primavera; al Sòcol de Ciutat de Mèxic, a la melodia de Villa-Lobos, a les llengües parlades a les esglésies evangèliques de la Zona Nord de Rio de Janeiro, a les veus dels estudiants que canten una cançó de protesta de Chico Buarque el 1973 als carrers de São Paulo, en

les actuacions dels Dzi Croquetes als anys 60, que van enderrocar les portes del decòrum sexual en desafiar les prohibicions governamentals sobre el transvestisme. I podem sentir les seues paraules des dels crits dels manifestants de Black Lives Matter que s'enfronten als gasos lacrimògens i a la policia sanguinària als carrers de Baltimore, fins als que busquen desestabilitzar els binaris polítics que conformen les nocions hegemòniques de nacionalisme i patriotisme.

I podem sentir la seua companyia present en un simple menjar de fesols i aròs entre amics. Per a mi, entendre el poderós i pioner corpus d'escrits de Paulo Freire implica comprendre rigorosos desenvolupaments teòrics en la crítica de la ideologia que impliquen despullar-nos dels enganys que ens impedeixen percebre les veritats subjacents darrere de les debilitants formes d'adoctrinament ideològic que omplen la nostra vida quotidiana. Això es va manifestar ací als Estats Units, durant les eleccions presidencials de 2020, en què les contínues mentides a l'opinió pública per part de Trump i els seus aduldors republicans diguent que les eleccions van ser robades van crear una percepció pública entre els votants republicans que finalment va portar a la presa de l'edifici del Capitoli i a una sèrie de morts. El que Marx anomenava les idees dominants de la classe dominant, s'ha d'entendre en el context de les xarxes socials i la tecnologia digital i postdigital i el desenvolupament de l'estat de vigilància militaritzat.

La comprensió de les noves formes de formació ideològica en aquesta Quarta Revolució Industrial requerix canvis sistèmics al sistema capitalista si volem escapar dels aparells estatals repressius amb cap d'hidra, que ara calibren la nostra existència. Les explicacions que es donen als estudiants sobre el perquè de la desigualtat de classes es basen, sovint, en una concepció neoweberiana de la condició de classe com a grup, i no en la lluita de classes sobre les condicions objectives i materials de l'existència, i suggerixen que el remei d'aquesta desigualtat de classes es pot abordar amb èxit amb el sistema capitalista mateix. Els marxistes no estarien d'acord i argumentarien que la desigualtat està incrustada a la pròpia estructura del capitalisme, per la qual cosa necessitem una alternativa socialista al capitalisme. Per tant, els educadors marxistes han començat a abordar les facetes inadequades de la pedagogia crítica en relació amb la deriva liberal d'esquerra, que evita qualsevol discussió sobre l'abolició de la societat de classes. Hui en dia, és evident que necessitem una pedagogia socialista i crec que l'obra de Paulo Freire és fonamental per desafiar les depravades agendes polítiques de la classe plutocràtica que han estat normalitzades i armades contra les poblacions més vulnerables que són els pobres i els negres. Les mentides que els professors han difós per a la classe capitalista transnacional han estat fabricades per força pels efectes de creació de consens dels mitjans de comunicació dominants. La gent burgesa de vegades semblen completament buits de consciència, tant que no poden vore el seu propi reflex (excepte potser en un mirall de fira).

Com a resultat d'esta amnèsia històrica, de la inacció humana i de la manca de preocupació fungible per la construcció del socialisme, qualsevol esperança que tinguem els progressistes de revertir els estralls del capitalisme neoliberal i la seua atracció homicida, ecocida i epistemicida per l'acumulació militaritzada o per l'acumulació per repressió queda en mans de les víctimes mateixes. Si no es trenca el control narratiu dels mitjans de comunicació de masses, que està fortament alineat amb l'acte polític de classe, es pot produir una catàstrofe ecològica antropogènica, que provoqe l'extinció total de l'espècie humana mitjançant armes similars a les de l'Armagedón.

Com podrà la pedagogia crítica basada en l'obra de Freire desafiar el sistema capitalista i exigir la creació d'un socialisme viable pel nostre temps?

Crec que este és el repte central per als educadors hui. L'epistemologia materialista dialèctica de Freire alimenta una praxi revolucionària, una preocupació per l'acció, la transformació, el protagonisme. Esta és la seua força, però no hi ha garantia que persevere tota sola. Que s'impose depèn de nosaltres.

Per a mi, el fonament central de la pedagogia de Freire és la praxi revolucionària, cosa que jo anomene praxi protagònica, que significa la capacitat d'intervenció humana en la realitat social objectiva que ens enfronta, és a dir, el món material/corporal de la necessitat i la lluita per l'alliberament de les forces d'austeritat que ens envolten.

L'obra de Freire no es replega a l'interior de la subjectivitat, sinó que emfatitza la idea de protagonisme cap a la humanització –l'ontologia humanista de Freire és clara. Ser i esdevenir un agent de la història. Això ocupa un lloc central tant a l'humanisme de Freire com a la filosofia humanista marxista. Però, la praxi dels professors i els alumnes de l'escola pública pot ser prou protagonista per si mateix, per aconseguir un canvi social substantiu per a la millora de la humanitat? És el seu enfocament massa estret de mires per moure el capitalisme del seu substrat, per sacsejar el capitalisme a les seues arrels? En certa manera, la praxi freireana pot assemblar-se a la reflexió sobre l'exercici de les seves accions i les situacions limitants que impedingen la intencionalitat, la capacitat d'involucrar-se plenament en la història. Per a Freire, la consciència refracta el món objectiu en lloc de reflectir-lo, cosa que conduix a distorsions ideològiques. Les nostres lents subjectives estan vinculades a la nostra imaginació i és difícil vore el món amb claredat si la teua imaginació està desenfocada. Per a Freire, la veritat del món pot ser coneguda en si mateixa, però només parcialment. La praxi protagònica comença amb l'acció ètica sobre el món, així com amb el món, no amb la doctrina correcta.

En aquest cas, l'acció es basa en la creença en la capacitat de bondat de l'ésser humà i comença amb l'actuació ètica. Marx ens recorda que els éssers humans revisen el seu pensament davant els diversos canvis en les circumstàncies pròpies que vi-

uen, i que els mateixos educadors han d'estar disposats a ser educats. La pràctica revolucionària, o praxi, té a vore amb “la coincidència de les circumstàncies canviant i l'activitat humana o l'autocanvi” (Marx). El protagonista o els agents revolucionaris no naixen, són produïts per les circumstàncies. Per revolucionar el pensament, cal revolucionar la societat, ja que el pensament i les organitzacions socials formen una totalitat integrada. I, per descomptat, revolucionar la societat vol dir revolucionar el nostre pensament. Tot el desenvolupament humà (incloent-hi el pensament i la paraula) és una activitat social i té les seues arrels en el treball col·lectiu. Esta idea sembla central a l'obra de Freire i Marx. L'ésser humà es pot adaptar a les noves circumstàncies i fer canvis. El concepte de praxi de Freire troba ací un ressò a les famoses línies de Marx:

Els homes fan la seua pròpia història, però no la fan al seu gust; no ho fan sota circumstàncies seleccionades, sinó sota circumstàncies ja existents, donades i transmeses des del passat. La tradició de totes les generacions mortes pesa com un malson al cervell dels vius. I és així com comencen a revolucionar-se a si mateixos i a les coses, creant d'esta manera una cosa que no existia abans, precisament en aquells moments de crisi revolucionària convoquen amb entusiasme els esperits del passat al seu servei, prenent presats noms, lemes de batalla i vestits per representar esta nova escena de la història del món amb disfresses consagrades i llenguatge prestat.

El treball de Freire sobre la intersubjectivitat prové de Hegel, amb qui Marx tenia un gran deute. La consciència crítica per a Freire es crea en la història i no com un principi abstracte fora d'ella i és el nostre mitjà per arribar a ser plena, autèntica i ontològicament humans, i així ens esforcem d'una manera crítica i utòpica per crear un món de justícia, dignitat i possibilitat humana. La lluita per la consciència crítica és essencialment la lluita per la capacitat d'actuar i assumir la veu protagonista. La veu no és simplement un òrgan per fer-se sentir, sinó que es convertix en una praxi d'intencionalitat, de protagonisme que permet una inserció estratègica i crítica a la història, a la desordenada materialitat de la història. Quan les persones s'introdueixen en la història, no ho fan de manera aïllada, sinó a través d'una relació dialògica amb els altres. Igual que estem al món i amb el món simultàniament, estem en relació amb els alumnes i amb ells.

Freire entén que la consciència i el món “s'encarnen” dialècticament i que la consciència que condueix a la conscienciació que significa: penetrar profundament en el premi de ser conscient de la realitat quotidiana per mitjà de la problematització i el diàleg, la consciència es torna cada cop més crítica de si mateixa –una consciència de la consciència, en l'acte de descodificar o desvetllar la realitat com un procés continu en un món no estàtic.

Essencialment, aleshores, la pedagogia crítica de Freire és una pedagogia de la problematització que es nega a donar respostes per avançat. És un enfocament existencial que es definix per les contingències a què s'enfronta. És una pedagogia sense garanties ni promeses, nascuda d'una honestedat i una integritat brutals, impulsada per la fe en la humanitat i la bondat humana. Tot i que Freire va escriure sobre l'Església, m'hauria agradat que escrivira també sobre el paper de la fe religiosa. La pedagogia de Freire no era optimista, però sí que ho era en el sentit que la “cultura del silenci” creada per la cultura dominant no significa que els oprimits no puguin respondre a les seues pròpies realitats. En el “cercle de la collita”, Freire va demostrar que és possible la relació dialògica, en què educadors i educands van utilitzant codificacions per dialogar sobre les condicions socials, culturals i materials que afecten diàriament a les seues vides. L'enfocament de Freire sobre l'alfabetització anava contra els mètodes tradicionals d'alfabetització que exigien que els individus aprengueren les paraules i les idees dels llibres o dels materials que justament havien creat el que tenien el poder.

L'obra de Paulo Freire ens ha proporcionat una visió molt més ampla del subjecte, de la societat i de l'educació tradicional, especialment quan formula crítiques radicals a l'educació bancària i presenta les seues formulacions sobre el tema generador. Quines són les principals aportacions epistemològiques de Paulo Freire en el procés de l'organització curricular?

Aprendre a llegir a partir d'una cartilla vol dir que els alumnes han d'acceptar les experiències inscrites a la cartilla com si foren més importants que les pròpies. Freire va ser capaç d'identificar els temes generadors que impregnaven les experiències d'aquells que creien que les condicions actuals de la seua existència –com la pobresa i l'analfabetisme– es devien al destí, o a l'atzar, o també a la seua inferioritat constitutiva, però que volien alfabetitzar-se. Freire va reconèixer que els estudiants oprimits havien interioritzat imatges profundament negatives de si mateixos (imatges creades i imposades per l'opressor) i se sentien incapaços de prendre part activa en els seus propis assumptes.

Els temes generadors que Freire va saber captar amb les activitats que desenvolupava amb subjectes en situació d'opressió van ser experiències complexes que tenien un gran significat social i polític per al grup i eren susceptibles de generar una considerable discussió i anàlisi. Es van seleccionar, perquè es deriven de l'especificitat contextual de la història i les circumstàncies personals dels estudiants. El “mètode” de Freire (l'obra de Freire no es pot reduir a un mètode pròpiament dit, ja que es tracta més aviat, d'una filosofia política) consistia en una fase de recerca per trobar paraules i temes generadors d'un grup, en funció de la seua rellevància i significat de classe social. La consciència crítica requereix el rebuig de la passivi-

tat i la pràctica del diàleg. La consciència crítica es va produir no per l'esforç individual o intel·lectual, sinó mitjançant la presa de consciència o la identificació de les contradiccions en l'experiència viscuda, i de la comprensió i la superació dels mites, les tradicions i les ideologies dominants per assolir nous nivells de consciència de ser un "objecte" en un món, on només els "subjectes" tenen els mitjans per determinar la direcció de les seues vides. El procés de conscienciació implicava convertir-se en un "subjecte" amb altres subjectes oprimits i participar en la humanització del món a través de la lluita i la praxi col·lectiva. La conscienciació implicava experimentar la realitat opressiva com un procés que es pot superar a través de la praxi transformadora. Considere que l'acte de conèixer de Freire es basa en una mena de desig de creació de mites (un desig d'elevat la nostra pròpia existència a un nivell amb més significat) vinculat a la comunitat, a un nou nivell d'autenticitat sagrada, a l'organització de la vida en formes imaginativament noves que es neguen a reproduir l'alienació i l'objectivació que necessàriament es troben al món del treball abstracte.

L'objectiu essencial de Freire és prendre consciència i transcendir els límits que podem anar trobant-nos. Ho aconseguim externalitzant, historitzant i objectivant la nostra visió de l'alliberament, tractant la teoria com una forma de pràctica i la pràctica com una forma de teoria, alhora que impugnem la psicopatologia de la vida quotidiana encarnada en la divisió social del treball del capitalisme. La praxi és la protagonista per a Freire i servix de base última per a l'avenç i la verificació de les teories, així com per donar garanties a les pretensions de coneixement. En cert sentit, això reflectix l'aprenentatge mitjançant la pràctica, segons Dewey, però l'obra de Freire té més en comú amb Marx que amb Dewey, al meu entendre.

Però més que descriure a Freire com un home amb una metodologia, jo el descriuria més aviat com un filòsof de la praxi, un filòsof, l'obra del qual sorgix de les seues pròpies experiències concretes, de la seua història i biografia particulars encarnades en una conjuntura històrica específica. Si es capta la pedagogia de Freire amb prou força trobareu un home que torna a l'ombra d'un arbre després d'una vida de lluita valenta i amorosa per permetre que altres s'alliberen de l'esclavitud.

La dedicació de Freire a la lluita per la democràcia sovint requeria que els professors i els estudiants treballaren junts com a copartícpis i socis en la producció de coneixement –per co-construir el pla d'estudis, per exercir un paper en la construcció dels programes educatius. Però Freire no veia el paper dels professors principalment com a facilitadors– creia que hi havia contextos pedagògics en els quals els professors havien d'assumir un paper de lideratge a l'aula quan el professor mostrava prou experiència i quan la situació ho exigia. Freire escriu:

Hi ha moltes ocasions en què un bon exemple pedagògic orientat a la democràcia és prendre la decisió de qüestionar-se tot allò que passa amb els

alumnes, després d'analitzar el problema. Altres vegades, quan la decisió que cal prendre entra només a l'àmbit dels coneixements de l'educador, no hi ha raó per no actuar.

Una de les condicions prèvies per construir relacions socials democràtiques és desenvolupar la veu i l'acció, l'acció protagonista. Això no obstant, és impossible quan el govern vol controlar rígidament tots els aspectes de l'administració de l'educació. Com escriu Freire:

No podem entrar al nou mil·lenni amb milers dels anomenats professors laics, fins i tot a zones pobres del país, que de vegades guanyen menys d'un salari mínim. Són persones heroiques, generoses, afectuoses i intel·ligents, però tractades amb menyspreu per les oligarquies nacionals.

L'obra de Freire es va dedicar a ajudar als professors i als alumnes a apoderar-se. La creació de relacions dialògiques entre el professor i l'alumne és un dels mitjans principals per capacitar els estudiants.

Per a Freire, “el diàleg no només ha d'estar centrat en el contingut a ensenyar, sinó en la vida mateixa, no només és vàlid des del punt de vista de l'acte d'ensenyar, sinó que també prepara un clima obert i lliure dins de l'aula.”

Freire escriu que la praxi per la qual es canvia la consciència “no és només acció, sinó acció i reflexió”. Sosté que la praxi teòrica, només és autèntica quan manté el moviment dialèctic entre ella mateixa i l'especificitat contextual de la praxi que s'ha de fer, és a dir, quan és conscient de la unitat entre la pràctica i la teoria en què totes dues es construeixen, es modelen i es reconfiguren. En altres paraules, l'autèntica praxi és un moviment dialèctic que relaciona la reflexió crítica sobre l'acció passada amb la lluita en curs.

Per a Freire, una pedagogia de l'alliberament implica una “praxi social” que consisteix en “ajudar a alliberar els éssers humans de l'opressió que els ofega en la seua realitat objectiva”. La praxi social, com explica Freire, és el que em va fer aproximar a la tradició llatinoamericana de la teologia de l'alliberament, una teologia que anima als oprimits a crear i recrear-se en la història de manera concreta, en lloc de participar en allò que Freire anomena “una repetició reformada del present”. Freire escriu: “No em puc permetre ser un mer espectador. Per contra, he d'exigir el meu lloc en el procés de canvi. Per tant, la tensió dramàtica entre el passat i el futur, la mort i la vida, l'ésser i el no ésser, ja no és una mena de atzucac per a mi; puc vore el que realment és: un desafiament permanent al qual he de respondre. I la meua resposta no pot ser altra que la meua praxi històrica, és a dir, revolucionària”. La pedagogia crítica inspirada en Freire ofereix als estudiants diversos llenguatges de crítica i possibilitat a través dels quals poden entendre de manera més matisada la relació existent entre la seua subjectivitat individual i la societat en general.

Dit d'una altra manera, els temes generadors de la pedagogia freiriana servixen potencialment com a xarxes d'enllaç dialèctic a través de les quals els estudiants poden, seguint a Freire, "llegir el món" contra l'acte de "llegir la paraula", és a dir, examinar el món per les pròpies experiències viscudes, com estes experiències es reflecteixen o refracten a través de diverses teories crítiques, com ara les diverses teories feministes, les teories que connecten el gènere, la raça i l'economia política, les teories que oferixen marcs explicatiu. L'objectiu d'este exercici filosòfic quotidià és crear condicions de consciència crítica o autoreflexivitat crítica perquè els subjectes puguen comprendre millor, com les diverses ideologies conduïxen la vida social, per ajudar els subjectes a discernir com els sistemes d'intel·ligibilitat o els sistemes de mediació dins de la societat poden ajudar els estudiants a donar sentit a les seues pròpies experiències (la naturalesa, el sistema econòmic, l'Estat, el sistema social, el sistema cultural, la jurisprudència, les escoles, la religió, etc.) són mútuament constitutius del jo. L'objectiu és l'alliberament, l'emancipació.

Quan Freire es referix a la noció d'autoempoderament social, es referix a una relació dialèctica que impulsa la producció crítica. És imperatiu que no ens referim a nosaltres mateixos i a les relacions socials com si foren categories mútuament excloents, antisèpticament distants entre si. No són termes que es fonen entre ells, sinó que es fonen entre si. Una altra vegada més, la producció de professors capacitats és dialèctica. És en aquest punt on arribem a la noció de praxis, la interacció mútuament constitutiva de la teoria i la pràctica. La praxi comença amb l'agència personal dins i fora del món, guiada per un compromís ètic de servir les poblacions més vulnerables que patixen innecessàriament sota els règims més brutals del capital. En altres paraules, comencem amb la pràctica i després entrem en el diàleg amb altres persones mentre reflexionem sobre la nostra pràctica. Esta reflexió sobre la nostra pràctica ens dona informació després de la pràctica posterior, i anomenem aquest procés o mode d'aprenentatge experimental, praxi revolucionària, o comportament autoreflexiu amb un propòsit, és a dir, explorar amb altres la rellevància de les idees filosòfiques per a les situacions de la vida quotidiana i la necessitat de transcendir-les. La pedagogia crítica de Freire consistix a crear una ciutadania crítica. L'objectiu del diàleg és fer que allò desconegut resulte familiar i a la vegada estrany: és una manera de qüestionar el que donem per fet.

La intenció és construir un context pedagògic on l'educador i els alumnes abandonen les relacions jeràrquiques i l'educador estiga disposat a ser educat pels alumnes i, quan això funciona, es crea un espai únic, un "moment subjuntiu" de "què passaria si". I si el món fóra "així" i no "així"? I si fóra un lloc de joia, amor, esperança i solidaritat, i no un lloc de precarietat, por, odi i divisió? Què ha fet la societat de mi? Què m'agrada del que la societat ha fet de mi i què vull canviar? Com podem resocialitzar-nos per construir un món on, per exemple, el capital no circule de les clas-

ses treballadores cap als rics? Com podem refer-nos a nosaltres mateixos, com podem crear espais on negociem el que ens sembla significatiu a la vida? Tots els aspectes de la vida tenen una dimensió pedagògica. Freire ens va ensenyar això. Tota comunicació és pedagògica. La nostra aptitud i la nostra inspiració per convertir-nos en educadors de la justícia social no ha de ser trepitjada, ni tan sols en aquesta època d'ignorància que canvia el món. La praxi freiriana provoca canvis en els patrons i els comportaments quotidians, en els pensaments i en els sentiments per aconseguir l'emancipació de la barbàrie del capitalisme i de les relacions de dominació i opressió. La pedagogia crítica inspirada en la praxi freiriana ofereix mitjans per al desenvolupament de l'autonomia col·lectiva i individual, la criticitat i l'autoreflexivitat crítica perquè els professors i els alumnes no romanguen passius i incapaços de desafiar les pràctiques autoritàries.

La pedagogia revolucionària de Paulo Freire ajuda a crear les condicions adequades per a que els estudiants es puguin convertir en subjectes revolucionaris. Això no és fàcil en un entorn sota l'espectre de les polítiques i les pràctiques neoliberals. La multimilionària secretària d'Educació de Trump, Betsy DeVos, va ser l'exemple perfecte d'una administradora neoliberal que limitava la immersió en els debats educatius. Ni tan sols es plantejava conèixer curiositats bàsiques sobre la història de l'educació pública. De fet, DeVos tenia una hostilitat oberta cap a l'educació pública. Va afavorir inclòs l'eliminació d'un Departament d'Educació federal, preferint en el seu lloc dir que els estats individuals agafaren les regnes de les decisions que afectaven a les polítiques i les pràctiques escolars. DeVos era una ministra d'Educació que causava una gran desconfiança en el govern, fent-se ressò de l'afirmació de Ronald Reagan que l'expansió del govern era el problema, no la solució. Els conservadors han atacat sempre l'ensenyament modern o els llibres de text progressistes i el paper que juga la pedagogia crítica.

A DeVos li preocupa especialment el socialisme. Va sostenir que les escoles públiques i els "marxistes culturals" estaven atacant i enfeblint els valors familiars en no reforçar les creences religioses dels cristians conservadors. No sona això a Bolsonaro?

El suport de DeVos als valors cristians conservadors i a la privatització del sistema educatiu no és una sorpresa, és un plantejament constant en la tradició de l'Església Cristiana Reformada, una denominació calvinista holandesa conservadora poc coneguda. A Betsy DeVos li agradaria ampliar la definició d'elecció d'escola i així que els contribuents paguen per qualsevol estudiant per assistir a les "escoles charter", fins i tot, si estan dirigides per consells anomenats per empreses privades. Hui, més que mai, necessitem a Paulo Freire per posar una mica de seny en un món cruel i embogit.

No és difícil deprimir-se, observant este cinisme, atès l'estat de la conjuntura històrica actual. Freire sempre recordava que havíem de fer un balanç de les possibili-

tats d'alliberament que implicaven les condicions històriques actuals. Hui açò és un repte especial. La repugnant infecció del capitalisme i la seua implacable cultura de crueltat desenfrenada que coneixem com a *capitalisme d'austeritat* ha assolat el terra de la humanitat, creant exèrcits de víctimes cansades i abatudes, que oscil·len entre la desesperança, els gestos fútils de desafiament i els actes infundats d'optimisme. Està clar que necessitem un enfocament doble de la pedagogia crítica. Hem de treballar a nivell local, comunitari, regional i nacional i consolidar el nostre treball a tot el món amb els moviments socials. El moviment *Black Lives Matter* (Les vides negres importen) ha tingut un èxit recent no només als Estats Units, sinó a diversos altres països. Necessitem construir un moviment transnacional al voltant d'una pedagogia crítica que faça èmfasi en l'ecopedagogia i la urgència, al voltant del canvi climàtic i la necessitat de protegir el nostre medi ambient, de viure lliurement sense l'amenaça de la violència racista, de connectar el nostre moviment amb la lluita pel socialisme. Hem de reestructurar les nostres universitats al voltant del model de la comuna obrera.

Noves iniciatives han avançat per recrear la imatge de les universitats sobre el model de la cooperativa de treball en lloc de la corporació i sobre la creença de mirar a l'estudiant com a productor. Els valors cooperatius que podrien definir el nou disseny universitari serien, segons Joss Winn: Autoajuda, Autorresponsabilitat, Democràcia, Igualtat, Equitat i Solidaritat. Els principis són l'afiliació voluntària i oberta; el control democràtic dels membres; la participació econòmica dels membres; l'autonomia i la independència; l'educació, la formació i la informació; la cooperació entre cooperatives; i la preocupació per la comunitat. La plataforma per a la construcció de cooperatives de treball i per repensar la idea mateixa del treball acadèmic a l'era del capitalisme cognitiu seria, en este model, el moviment cooperatiu internacional (WINN, 2015). Tal i com són en l'actualitat, les universitats són ocupadors capitalistes que reproduïxen la feina acadèmica en forma de treball estudiantil. Segons Winn, el coneixement produït en esta forma d'organització s'alimenta de la producció de valor i existix principalment com una forma de mercaderia. Tot i això, Joss Winn i Michael Neary, entre altres, advoquen per la transformació de la universitat, en una universitat cooperativa de propietat i gestió dels treballadors, que controlaria els mitjans de producció de coneixement i potencialment produiria noves formes de coneixement social a través d'una forma de "propietat comuna" de les relacions de propietat que transformen la distinció entre "públic" i "privat" per crear un "bé comú acadèmic" dissenyat per al bé de la comunitat. Això implicaria un nou tipus de relació alumne-professor a través de formes de solidaritat, igualtat i mutualitat quant a la divisió del treball. Ací, els models empresarials neoliberals basats en el precedent institucional, se substitueixen per models dialògics freireans basats en un anàlisi materialista històric que posa l'accent en el desenvolupament de la consciència crítica i en el

protagonisme de l'agent. Les autoritats estatals poden retirar les obres de Paul de les biblioteques i les escoles, però mai no podran acabar amb les seues idees. El seu esperit valent continua viu.

Paulo Freire ha patit atacs parcials i desqualificadors a la seua obra, per part de grups neoconservadors (fins i tot per estaments d'alt rang del govern de Bolsonaro), que l'acusen de ser el principal referent de l'adoctrinament ideològic d'esquerra. Estes manifestacions de la dreta al Brasil tenen arrels històriques, per tal de perpetuar els processos d'exclusió. Però, a l'escenari actual, com pensar en els efectes d'este modus operandi del pensament ultraconservador difús a l'atmosfera social i les possibilitats de resistència?

Sí, cal veure els perills que provenen de la dreta política. Ací, als Estats Units, Trump practica una gimnàstica amb els fets i afirma haver estat el millor president nord-americà de la història (tret, potser, en el cas d'Abraham Lincoln). Com pot Trump condemnar a altres quan va encoratjar la sedició contra el seu propi govern? Sí, als ulls de milions de persones, ha comès una traïció contra els Estats Units, però seguix tenint milions de seguidors que es llançarien des del terrat d'un gratacel si això el complaguera. No hi ha hagut mai un individu tan perillósament poderós com Donald Trump, i encara que ja no és president, és el cap d'una secta religiosa en què se l'adora com el salvador elegit per Déu per a Amèrica. La seua gestió de la pandèmia va ser un acte d'incompetència homicida, però els seus seguidors continuen creient que va ser elegit per Déu.

L'agost del 2019, el New York Times va publicar el Projecte 1619, que va molestar molt l'administració Trump i els conservadors de tot el país. El projecte 1619 pretén remodelar la "narrativa nacional" dels Estats Units. El projecte es va publicar per primera vegada l'agost del 2019 amb motiu del 400è aniversari de l'arribada dels primers africans esclavitzats a la colònia de Virgínia. El projecte va incloure posteriorment un article de premsa, esdeveniments en directe i un podcast. El projecte 1619 explora la història dels Estats Units a través d'un marc afroamericà que situa els horrors del racisme i l'esclavitud al centre de la fundació dels Estats Units. En aquest cas, l'ideal nord-americà que "tots hem estat creats iguals" es veu cruament qüestionat per la realitat que el país es va fundar, en molts sentits, sobre els llegats brutals de la violència racialitzada. Trump va respondre creant una comissió per ordre executiva –la Comissió 1776– que va ser creada per promoure l'educació patriòtica i atacar cruelment el suposat relat calumniós i antipatriòtic de l'esquerra sobre la història dels EUA. Va atacar l'esquerra educativa com a proveïdors de marxisme cultural. Este atac a l'educació em recorda l'actitud que Bolsonaro té sobre l'obra de Freire.

La dictadura militar al Brasil va durar des del 1964 fins al 1985. Quasi 21 anys de govern autoritari. Les polítiques de nacionalisme i anticomunisme i les pràctiques de

tortura i exili de dissidents són ben conegudes. També ho són les invasions imperia-
listes nord-americanes del Vietnam i l'Iraq i els horrors que les van acompanyar. La
seua ombra aguaita el país com un espectre de la pel·lícula Nosferatu. De la matei-
xa manera, puc escoltar Bolsonaro bramant des de les vores fosques de la seua quo-
tidiana òpera distòpica, proclamant amb la seua veu eixordadora que és el líder més
“mascle” i més nacionalista del món. Ha fet el seu pacte demoníac amb el capitalisme
neoliberal (una forma de capitalisme que ja és al seu ocàs) i ha permès que el seu país
es creme, literalment. El cervell de Bolsonaro sempre ha estat una tomba ideològica,
on la veritat morirà. La decència va donar l'esquena a Bolsonaro molt abans que fóra
president. Li diuen el “Trump dels tròpics” i amb raó. Les seues retallades en despe-
sa social no són una sorpresa, com tampoc no ho és la seua petició d'augmentar l'edat
mínima de jubilació. Quan es tracta de l'educació, Bolsonaro utilitza el mateix argu-
ment que Trump: l'educació és presa pels marxistes culturals. I l'educació pública és
pèssima i hauria de ser substituïda per escoles privades, religioses i militars. Al meu
entendre, això és un error. Els diners s'haurien de destinar a augmentar els sous dels
professors, a arreglar les canonades, l'electricitat i les infraestructures dels col·legis
públics. Cal millorar l'educació pública, no abandonar-la a favor de les escoles priva-
des, religioses o militars. Dies abans de la seua presa de possessió, Bolsonaro va tui-
tejar: “Un dels objectius per treure el Brasil de les pitjors posicions en els rànquings
internacionals d'educació és combatre les escombraries marxistes que s'han estés a
les institucions educatives.” En campanya, Bolsonaro va dir que volia “entrar al Mí-
nisteri d'Educació amb un llançaflames per treure Paulo Freire”. Estes no són les de-
claracions d'un home seriós, sinó que representen les idees d'un bufó de la cort o del
mestre de cerimònies d'un circ. El Ministeri d'Educació ha desmantellat el seu depar-
tament de diversitat, cosa que ja ens diu molt.

Als Estats Units i altres països és una afirmació ridícula culpar els marxistes cul-
turals de l'estat en el qual es troba l'educació. Hi ha molt pocs acadèmics marxistes a
les universitats dels Estats Units i supose que tampoc en trobarem masa a les univer-
sitats o escoles de magisteri al Brasil. El marxisme cultural és una “paraula clau” cre-
ada pels polítics de la dreta per desprestigiar als qui se'ls acusa de ser políticament
incorrectes, o de donar suport als drets de gais, lesbianes i transsexuals, o de defensar
els drets dels indígenes. És una paraula utilitzada per criticar els esforços antiracistes
a les universitats, com la teoria crítica de la raça o la pedagogia crítica, i una mane-
ra d'oposar-se a la crítica feminista. Trump s'ha jactat d'agafar les dones pel “cony”,
ha insultat els mexicans i els ha tractat com a violadors i assassins, s'ha burlat de les
persones amb discapacitat, ha anomenat lletges algunes dones en declaracions públi-
ques.

El marxisme cultural és una teoria de la conspiració antisemita, en què s'acusa
als membres de l'Escola de Teoria Crítica de Frankfurt (que eren jueus) i altres intel·-

lectuals jueus, de formar part d'una conspiració bolxevic per destruir la cultura occidental per ser "globalistes" en lloc d' "aïllacionistes". Se'ls acusa de recolzar el feminisme, el multiculturalisme, la correcció política i criticar el privilegi blanc i el patriarcat, ensenyar als estudiants sobre l'homosexualitat, donar suport a la immigració com una manera de diluir la identitat nacional, donar suport a la identitat transgènere, soscavar els valors familiars i crear la categoria de crims d'odi- aquesta és una versió contemporània del que els nazis van anomenar *Kulturbolschewismus* o bolxevisme cultural. El fill de Jair Bolsonaro va afirmar que uniria forces amb el guru de la dreta i exassessor de Trump, Steve Bannon, i derrotaria el marxisme cultural. Els neonazis utilitzen el concepte de "marxisme cultural" com a tapadora per atacar els liberals i progressistes. El 2011, el terrorista noruec Anders Behring Breivik va massacrar 77 persones després de publicar un manifest en què condemnava la guerra cultural marxista.

És clar que la idea del marxisme cultural és una teoria conspirativa que no té cap base. El 2007, se'm va acusar d'ensenyar marxisme cultural a la meua universitat (UCLA) i se'm va incloure en una llista creada per polítics de dretes: vaig ser el "número u" d'una llista de 30 professors acusats d'adoctrinar els estudiants perquè odiaren als Estats Units. Ens deien els "trenta bruts". Als estudiants se'ls pagava 100 dòlars per gravar en secret les cintes d'àudio de les meues conferències i 50 dòlars per prendre notes del que jo deia a classe. Però en realitat, he estat ensenyant el que jo anome "ciutadania crítica": com millorar el teu país enfrontant-se al seu passat, als esdeveniments bons i dolents.

Freire va ser honorat el 2012 com a patró de l'educació al Brasil. Bolsonaro vol despullar Freire del títol i donar-li'l a San José de Anchieta, un missioner del segle XVI nascut a Espanya, al·legant com a motiu la "calamitat de l'educació nacional." Anchieta va ser una estranya i desconcertant elecció per part de les forces polítiques de dreta, ja que aquest sant tenia molt en comú amb Freire; va ser prou agressiu en la denúncia de la violència dels colonitzadors portuguesos i va fundar una escola per a indígenes. Els rectors del Santuari d'Anchieta, Nilson Marostica, S.J. i Bruno Franguelli, SJ, es van oposar a aquesta mesura i van lloar públicament l'obra de Paulo Freire. Però pel que sembla, la dreta també culpa a Vygotsky i a Piaget de contribuir, juntament amb Freire, al marxisme cultural en les escoles brasileres. El professor Paulo do Costa i altres defensors de la política actual de Brasil han esgrimit arguments increïblement febles contra Freire. Es tracta d'un intent de convertir a Freire en el boc expiatori dels baixos resultats dels alumnes brasilers en lectura, ciències i matemàtiques. Està dissenyat per avivar l'agitació pública de la por i la ira, per fustigar i il·luminar el públic amb el menyspreu cap a Freire. A la *Pedagogia del Cor*, Freire escriu: "La recerca del coneixement mai no ens ha de cansar, i la seua adquisició mai no ens ha de deixar immòbils i satisfets". Freire sempre estava buscant, i per a

ell, un ésser humà, sempre estava creixent, sempre pensant en noves idees i obrint-se a l'univers de l'amor, la compassió i la comprensió, sense perdre mai la seua força, la seua convicció i el seu esperit de guerrer lluitador.

Bolsonaro i la compassió sempre han tingut una gran disputa. Bolsonaro mai no s'obriria a les idees de Paulo Freire. Potser ha de ser visitat pels fantasmes dels naixements presents, passats i futurs de Dickens. Potser li faça falta fer una revisió de la seua vida. Tal vegada Bolsonaro siga tot fanfarroneria i fatxenderia, és possible. Però no ens hem de preocupar per això. El que necessitem ara és comprometre'ns amb les pedagogies freireianes de l'esperança, la llibertat, el cor, l'oprimit i les seues altres obres, perquè només així podrem aconseguir l'alliberament de la por i seguir lluitant contra les mentides de Bolsonaro i el seu germà gran i diabòlic, Donald Trump, i d'esta manera omplir els nostres esperits amb les possibilitats emancipatòries que Freire ens va ensenyar a abraçar.

INSTITUTO
Paulo Freire

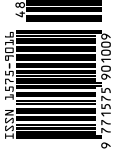
Associació de Persones
Adultes Participants
CPFPAFRANCESCOSCHIMORATA

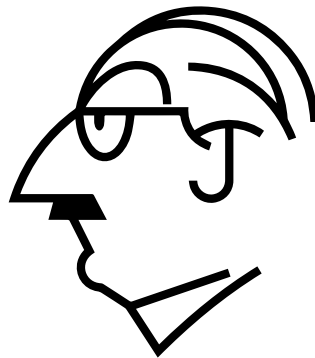
TAREPA - PV
Taller per a l'Acció Renovadora
de l'Educació Permanent d'Adults

L'ULLAL Edicions

*'amb els sistemes
d'ensenyament vigents
–i no sols els carpetovetònics–,
les criatures –no sols–
abandonen els estudis,
elementals o superiors, amb
una escassíssima curiositat
intel·lectual, i de vegades amb
un odi formal a la 'cultura'.
Joan Fuster*

CENT de FUSTER

